

OSMANLI TAŞRASINDA BİR PATRİKLİK: YAKUBÎ SÜRYANI PATRİKLİĞİ

İbrahim ÖZCOŞAR*

Öz

Yakubî Süryanilerin yaşadıkları coğrafya 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferiyle Osmanlı hâkimiyetine girdi. Bu dönemde Yakubî Süryaniler, merkezi Mardin olan patriklik teşkilatı çevresinde tarihteki rollerinin aksine çok da etkin olmayan kapalı bir cemaat olarak yaşıyorlardı. Süryanilerin yaşadığı coğrafyanın Osmanlı sınırlarına katılması aynı zamanda Yakubî Süryani Patrikliği'nin Osmanlı sistemine dâhil olması anlamına geliyordu. Osmanlı hâkimiyetinde geleneksel yapılarını merkezden uzakta bir taşra patrikliği olarak muhafaza eden Yakubî Süryanilerin statüleri 18. yüzyılın sonlarında değişti. 1782'de İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlanan, Yakubî Süryaniler 19. yüzyılda bu bağımlılıktan kurtulma çabasına giriştiler.

Bu çalışmada 19. yüzyıldaki bu çabalar merkeze alınarak, Osmanlı yönetiminde Yakubî Süryani Patrikliği'nin nasıl örgütlendiği, devletçe nasıl tanındığı/tanımlandığı ve Osmanlı bürokratik işleyişi incelenecektir. Çalışmanın temel kaynakları Osmanlı arşivi ve Süryani Kilisesi kayıtlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Yakubî Süryani, Ermeni, Patrik(lik), Mardin.

Abstract

A Patriarchate in the Ottoman Province: Yakubî Syriac Patriarchate

The geography where the Yakubî Syriacs lived came under the Ottoman domination through the Eastern expedition of Yavuz Sultan Selim in the 16th century. In this period, the Yakubî Syriacs lived around the patriarchal organization, which was centralbased in Mardin, as a closed community that which was not very active in contrast to its their historical roles. Yakubi Syriac's Joining of the geography becoming a part of the Ottoman Empire, where Syriacs lived, to the Ottoman borders also meant that the Yakubi Syriac Patriarchate was included in the Ottoman system. The statues of the Yakubi Syriacs, which who preserved their traditional structures under the Ottoman rule as a provincial patriarchate away from the center, changed in the late 18th century. The Yakubi Syriacs, who had beenwere subordinated to the Armenian Patriarchate of Constantinoplethe Armenian Patriarchate of Istanbul in 1782, attempted to rid themselves of this subordination throughout the 19th century. This study, by focusing Based on these attempts, this study examines how the Yakubî Syriac Patriarchate is was organized under the Ottoman administration, how it is recognized/defined by the State and the Ottoman bureaucratic functioning. The main sources of this study e work are Ottoman archives and Syriac church records.

Keywords: Yakubî Syrian, Armenian, Patriarch(ate),

* Prof. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, iozcosar@yahoo.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0776-4129>

Giriş

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarına Yakubî olarak da anılan Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği'nin Osmanlı yönetimindeki idarî ve hukukî durumu incelenecektir. Temel sorunsalımız Osmanlı yönetiminde Yakubî Süryani Patrikliğinin nasıl örgütlendiği, devletçe nasıl tanındığı/tanımlandığı ve Osmanlı bürokratik işleyişi içinde nasıl konumlandırılmıştır.

Çalışma Osmanlı dönemiyle sınırlı olmakla birlikte Yakubî Süryanilere dair tarihi arka plan ve kavramsal çerçeveye sunmak, konunun tutarlı analizi açısından önemlidir. Modern tanımlamalarındaki kurgusal kopuşlara rağmen, Yakubî Süryani tanımlamalarının temel bileşenleri şu kavramlar çerçevesinde incelenebilir: Süryani, Aramî, Asurî, Antakya Kilisesi, Khalkedon karşıtlığı (Monofizit), Yakubî.

Süryani kavramının kökenini açıklamaya yönelik oldukça farklı teorik yaklaşımları coğrafi, filolojik, tarihi olay ve kişileri merkeze alan yaklaşımlar şeklinde tasnif etmek mümkündür. Sur şehri, Suriye, (A)surya, Sirius (*Pers hükümdarı Keyhüsrev*), Sürrüs (*Antakya şehrini inşa eden Aramî hükümdarı*), Siros (*Kilikos'un kardeşi*), Asurîn (*Hz. İbrahim sülalesinden Dadanoğlu*), Suriin, Sorin gibi farklı kavramlarla ilişkilendirilen Süryani kavramının etimolojik olarak Aramî kökenine karşılık Yunanca söylenişleriyle günümüze ulaştığı görüşü ağır basmaktadır¹. Kavramın tarih içinde, Antakya Kilisesi etrafında toplanan Hristiyan cemaat dışında herhangi bir topluluk için kullanılıp kullanılmadığına dair teoriler, modern kaygılar üzerinden yapılan kurgularla o kadar iç içedir ki, bir yakınçağ tarihçisinin bu teorileri şüpheye düşmeden kullanması nerdeyse imkânsızdır.

Aramî ve Asurî kavramları, Süryanilerin etnik kökeniyle ilgili bazen birbirinden tamamen farklı bazen de ara formlarla uzlaştırılan iki kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel anlamda Süryaniler kendilerini Aramîlere dayandırırılar. Bu görüşün temel dayanağı Süryanilerin konuştuıkları dilin Aramca olmasıdır. Bu görüşe göre; Süryaniler Hz.

¹ Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, (İstanbul: Yayılcık Matbaası, 1987), 1; Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, (İstanbul: Chiviyazıları, 2003), 22; Yakup Bilge, *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler* (Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990), 8 vd; Aziz Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, (Diyarbakır 1970), 30; Cebartil Aydın, *Tarihte Süryaniler*, (İstanbul: Sıralar Matbaası,1964), 38.

Nuh'un oğlu Sam'ın oğlu Aram'ın neslindedirler. Başlıca Süryani kaynakları, Aramîlerin İncil'in müjdesi yayıldığında Hristiyanlığı Suriyeli müjdecilerden duyup, kabul ettiklerini ve putperestlikte kalan Aramîlerden ayrılıp Süryani adı altında mezhep kabul ettiklerini söyler².

Asurî kavramı ile Süryaniler arasında doğrudan ilişki kurulması 19. yüzyılın başları gibi oldukça geç tarihlerdedir. 19. yüzyılda Ninova ve çevresinde kazılar yapan Fransız asıllı bir İngiliz olan A. H. Layard'ın çalışmaları, Asurî kavramını gündeme taşıyan ilk ciddi çalışmalardı. Sonraları bir İngiliz diplomat olarak karşımıza çıkacak olan Layard'ın Mezopotamya'da Asur medeniyetine dair çalışmaları ve Asurlara ait bulduğu kalıntılar sonrasında, bu medeniyetin o günkü temsilcileri olarak Nasturîleri ve Keldanîleri göstermesi Süryani Kiliseleri için yeni bir kimlik ortaya çıkaracaktır: “*Asurîler*”³. Daha sonra Nasturî ve Keldanîler dışında kalan Süryani Kiliselerinin de bu kimliğe dâhil edilmesiyle birlikte Süryanilerin Asurî kökeni tarihi gerçeklik ile modern bir icat/kurgu arasında ortaya çıkacaktır. Ama belirtmek gerekir ki, klasik Süryani metinlerinde Asurî kökenlerine dair bir gönderme yoktur.

Süryani kimliğinin kadim bileşeni şüphesiz Antakya Kilisesi'dir. Geçmiş I. yüzyıla dayanan Antakya Kilisesi, zaman içinde bölünmüş ve farklı patrikliklere sahip Süryani Kiliselerinin en önemli ortak noktasıdır. Antakya Kilisesi'nin tarihçesi, Hristiyanlık ve Süryanilik açısından önemini açıklar niteliktedir. Hz. İsa'nın dünyadan ayrılmasından kısa bir müddet sonra, Kudüs'teki çekirdek cemaatin misyon çalışmalarıyla Antakya'da bir cemaat oluşturulmuştur. Barnabas ve Pavlos'un çalışmaları sonucunda, gün geçtikçe sayıları artan ve güçlenen bu cemaat ilk kez Hristiyan ismini kullanmaya başlamıştır⁴. Süryaniler tarafından, ilk kez Hz.İsa'nın havarileri tarafından kurulduğuna inanıldığı için Antakya, Hristiyanlığın diğer önemli merkezlerinden İskenderiye ve Roma Kiliselerinden üstün görülmektedir⁵. Antakya Kilisesi salt kurumsal bir yapıya değil aynı zamanda kristolojik bir itikada ve ritüellere de işaret eder. Bu yönüyle coğrafi olarak bir bağlantının olmasına

² Günel, *Türk Süryanileri*, 30.

³ Bkz.; Austen Henry Layard, *Ninova ve Kalıntıları*, Çeviren: Zafer Avşar (İstanbul: Avesta, 2000).

⁴ Çelik, *Süryani Kilisesi*, 33.

⁵ Günel, *Türk Süryanileri*, 32.

bakılmaksızın, Antakya Kilisesinin inanç esasları ve ritüellerine atfen Yakubî Süryaniler kendilerini tanımlarken Antakya Kilisesi vurgusuna özel bir ihtimam gösterirler.

Khalkedon (Kadıköy) karşıtlığı, Yakubî ve monofizit kavramları birbirleriyle ilişkili bileşenlerdir. Bizans'ın Hristiyanlığı kabul etmesinin ardından bu yeni dini ve temsilcilerini kendi politik amaçları doğrultusunda kullanma çabaları yanında Hristiyan cemaatlerin aralarındaki kristolojik problemleri çözüme kavuşturma yöntemlerinin en önemli aracı konsiller olmuştur. Hem Bizans hem farklı Hristiyan Kiliselerinin, 325 İznik Konsili ile başlayan bu süreçte tutumları oldukça değişkendir. Yakubî Süryaniler açısından değerlendirildiğinde ön plana çıkan konsil, Khalkedon Konsili'dir. 451'deki Khalkedon Konsili'nde Hz. İsa'nın tabiatına dair oldukça karmaşık tartışmalar sonrası alınan kararlar Antakya Kilisesi'nce tanınmadı. Bu tarihten sonra Khalkedon karşıtlığı Süryani kimliğinin en önemli bileşenlerinden bir haline geldi. Süryani tarihçilerin kayıt altına aldıkları olayları Khalkedon Konsili'ni ve Bizans'ın bu konsili esas alan dinî siyasetini merkeze alarak nakletmiş ve yorumlamış olmaları bu konsilin Süryaniler nezdindeki önemini göstermektedir⁶. Khalkedon Konsili'nden sonra, bu konsilde alınan kararları kabul etmeyen Antakya Süryani Kilisesi taraftarları Bizans'ın yoğun baskısına maruz kaldılar. 538 yılında Antakya Patriği Severios'un yerine naib bırakmadan ölmesi üzerine Khalkedon karşıtı Antakya Süryani Kilisesi dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bunu fırsat bilen Khalkedon taraftarları, Bizans'ın askeri gücünü kullanarak Süryanilere yönelik büyük katliamlara girişti. Bu durum 543 yılında Bizans'ın, Sasaniler'e karşı Doğu'daki Hristiyanların desteğine ihtiyaç duyması ile değişti ve Bizans Sasaniler'e karşı Khalkedon karşıtı Süryanilerin desteğini almaya çalıştı. Ancak bu desteğin anlamlı olması için öncelikle Süryanilerin yeniden örgütlenmesini sağlamak gerekiyordu. Bunun için, halk arasında şöhreti olan ve din eğitimini Nusaybin okulunda tamamlamış Edessa Metropoliti Yakub Baraday ile irtibata geçildi⁷. Yakub'a İstanbul'da tutuklu bulunan İskenderiye Patriği Theodosius tarafından evrensel metropolit unvanı verilerek kilise hiyerarşisi içinde toparlayıcı olabilecek yetkilerle donatıldı. Bundan sonra Yakub'un çalışmalarıyla Khalkedon karşıtı Antakya Süryani Kilisesi yeniden teşkilatlandı. Bu sebeple Khalkedon

⁶ Zafer Duygu, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*, (İstanbul: Divan, 2017),58.

⁷ Aziz S. Atiya, *A History of Eastern Christianity*, (New York: Kraus Reprint, 1980), 180.

karşıtı Süryaniler, Yakub'a izafeten "Yakubî" olarak anılmaya başladılar⁸. Yirminci yüzyıla kadar hem Doğu hem de Batılılarca "Yakubî Süryaniler" olarak anılmışlar ve kendileri de bunu büyük ölçüde kabullenmişlerdir⁹.

Monofizit kavramına gelince, Yakubî Süryanilerin Khalkedon karşıtlığının merkezinde Hz. İsa'nın tabiatı tartışmaları yer almaktaydı. Yakubî Süryanilerin bu tartışmalarda Hz. İsa'da iki tabiat bulunduğu kararına yaptıkları itiraz yedinci yüzyıldan itibaren İstanbul ve Roma Kiliselerinin liderlik ettiği Khalkedon taraftarlarınca monofozit (tek tabiatçı) şeklinde biraz da itham içeren bir kavramla tanımlanmışlardır¹⁰.

Bizans hâkimiyetinde konjonktürel olarak bazen baskı altında tutulması gereken muhalif bir cemaat bazen de bir müttefik olarak tanımlanan Yakubî Süryaniler için önemli dönüm noktalarından biri 7. yüzyıldan itibaren yaşadıkları coğrafyanın İslam hâkimiyetine girmesidir. Bu dönüm noktasının, bir yandan kristolojik olarak çatıştıkları ve olabildiğince müdahil bir Hristiyan iktidardan (Bizans'tan) kurtulmanın verdiği rahatlıkla kendi kilise ritüellerinin Hristiyanlığın aslı olduğu iddiasını pekiştirecek bir ortama sahip olmalarını sağladığı, diğer yandan şimdiye kadar çatıştıkları farklı Hristiyan cemaatlerle dindaş oldukları duygusunu uyandırdığı söylenebilir. Siyasi talepleri oldukça alt seviyelerde seyreden Yakubî Süryanilerin bu iki yaklaşım arasındaki tercihlerini konjonktürün belirlediğini söylemek mümkündür. İslam hâkimiyetinde 13. yüzyıla kadar Yakubî Süryani Patrikliği'nin hem İslam toplumunun bir parçası olarak hem de Hristiyan dünyanın kadim bir topluluğu olarak etkin olduğunu söylemek mümkündür. 13. yüzyıldan itibaren yaşadıkları coğrafyadaki gelişmeler Yakubî Süryanileri etkinliklerini yitirdikleri kapalı bir cemaat yapısına sürüklemiştir.

Osmanlı Hâkimiyetinde Yakubî Süryaniler

Yakubî Süryanilerin yaşadıkları coğrafya 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Doğu seferiyle Osmanlı hâkimiyetine girdi. Bu dönemde Yakubî Süryaniler, merkezi Mardin olan patriklik teşkilatı çevresinde tarihteki rollerinin aksine çok da etkin olmayan kapalı bir

⁸ Çelik, *Süryani Kilisesi*, 247-260.

⁹ Micheal Abdalla, *Fasting and Fast Customs Practised by Modern Assyrians in the Middle East*, (İsveç: Nsibin, 1993), 2.

¹⁰ Sebastian P. Brock, "Monofizit Değil Miafizit!", *Kristolojiye Giriş*, Editörler: Zafer Duygu-KutluAkalin (İstanbul: Divan, 2018), 67.

cemaat olarak yaşıyorlardı. Süryanilerin yaşadığı coğrafyanın Osmanlı sınırlarına katılması, aynı zamanda patrikliğin Osmanlı sistemine dâhil olması anlamına geliyordu.

Osmanlı resmi kayıtlarında “*Yakubî Süryani Taifesi*”, “*Yakubî Taifesi*”, 19. yüzyıldan sonra ise “*Süryani Kadim Yakubî*”¹¹ olarak bahsedilen cemaatin coğrafi dağılımı yine Osmanlı kayıtlarına göre; Halep, Şam, Rakka, Diyarbakir ve Musul eyaletleriydi. Patrik atamalarında patriğin yetki sınırları belirlenirken bunlara ek olarak Mardin, Midyat ve Kilise-i Deyru’z-zafaran da sayılır. Zikredilen eyaletlerin sınırları dâhilinde olsalar da Mardin, Midyat ve Kilise-i Deyru’z-zafaran’ın özellikle belirtilmesi Yakubî Süryaniler için özel öneme sahip yerler olmalarından kaynaklanmış olmalıdır. Deyru’z-zafaran Manastırı; Antakya, Halep, Diyarbakır ve Malatya’nın ardından 1293’ten itibaren Yakubî Süryanilerin patriklik merkezi olarak kullanılmaktaydı. Bu manastırdan sadece 10 km uzaklıktaki Mardin’de bulunan Meryem Ana Kilisesi ise patrikliklerin yazlık merkezi durumundaydı. Midyat’a gelince, o zamanlar küçük bir kasaba ile kaza arasında bir statüye sahip şehir, Bizans zulmünden korunmak için saklandıkları Turabdin bölgesinin merkezi olması ve Süryanilere ait manastırların/ kiliselerin çokluğu sebebiyle özel bir önem atfetmekteydiler. Patriklik tartışmaları yaşandığı zamanlarda, Deyru’z-zafaran’a hâkim olamayan patrik adaylarının patriklik merkezi olarak kullandıkları başta Mor Gabriel (Deyrulumur) Manastırı olmak üzere birçok dinî merkez de Midyat ve çevresinde yer almaktaydı.

Süryani kaynakları, Osmanlı hâkimiyetinin hemen öncesinde sıkıntılı bir sürece işaret eden bilgiler sunmaktadır. Patrikliğin kendi içinde yaşadığı tartışma ve bölünmelere ek olarak bölgenin içinde bulunduğu kargaşa ortamı bu sıkıntılıların başlıca sebepleridir. Cemaatin kendi iç sorunları sebebiyle Deyru’z-zafaran’daki patrik dışında, Turabdin ve Şam civarında da iki ayrı patrik bulunuyordu¹². Yine Osmanlı hâkimiyetinin hemen öncesinde bölgede Safevi destekli Türkmen aşiretlerin sebep olduğu karmaşa ortamı da, tüm bölgeyi olduğu gibi Yakubî Süryanileri de etkilemiş olmalıdır. Yavuz Sultan Selim’in, Çaldıran zaferi sonrasında Safevi kuvvetlerinin bölgeden tamamen temizlenmesi ve Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi yaklaşık 3 yıllık bir mücadeleyi gerektirmiştir. Yine Süryani

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), “998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 1 No’lu Defter, Şurut-ı Milel-i Muhtelif Defteri, 36; BOA “998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 15 No’lu Defter 1251-1329, 1.

¹² Gabriel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, (Mardin, 2005), 201.

kaynaklarına göre bu sürede Deyru'z-zafaran Manastırı “Rumoyeler ve Kürtlerin”¹³ baskısıyla zor dönemler geçirmiştir. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında patriklik kürsüsünde oturan İgnatıyus I. Yakub’un hayat hikâyesi bu sıkıntılı sürecin bir özetini sunmaktadır¹⁴.

Osmanlı hâkimiyeti, hem bölgede düzenin tesisi hem de cemaat içi tartışmalar açısından görece de olsa olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bölgede en azından imparatorluk ve devletler düzeyinde iktidar kavgalarının son bulması ve patriklik, metropolitlik vs. kilise hiyerarşisi içindeki görevlerde resmi makamların onayı gibi zorunlulukların cemaat içi tartışmaları azaltması Yakubî Süryaniler açısından yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Tüm bu gelişmeler Yakubî Süryanilerin aşağıda detaylarına değinilecek olan Osmanlı sistemine dâhil edilmesiyle ilişkiliydi.

Osmanlı hâkimiyetinde gayrimüslimlerin hukuki durumlarını tanımlamaya yönelik olarak ön plana çıkan kavram, oldukça tartışmalı da olsa, “millet sistemi” dir¹⁵. Millet sistemi ile genel olarak dinî, kültürel, hukukî ve eğitimle ilgili konularda Müslüman olmayan cemaatlere sorumluluk ve haklar tanıyan Osmanlı sistemine atıfta bulunmaktadır. Dini merkeze alan bu sisteme göre ise iki ana sınıf mevcuttu: Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar. İslam hukukunun Müslüman olmayan semavî din mensuplarına (ehl-i kitap) bir nevi dinlerini yaşama güvencesi veren “*zımmî*” statüsünden kaynağını alan bu sistemin Fatih Sultan Mehmed döneminde, İstanbul’da Rum Ortodoks Patriği’nin yenilenmesi ve bir Ermeni Patrikliği ihdas edilmesiyle ortaya çıktığı varsayılır. “Millet Sistemi” adıyla kavramsallaştırma tartışmalarını bir kenara bırakıp, Osmanlı uygulamalarında gayrimüslim cemaatlerin idarî ve hukukî durumlarına yoğunlaştığımızda, konuya “millet sistemi” çerçevesinde oluşturulmuş bir şablon ile bakmanın bazı alanlarda yetersiz bazı alanlarda ise yanlış yaklaşımlara yol açtığı görülecektir. Bu şablon yaklaşımların ortaya çıkardığı

¹³ Rumoye veya Romi kavramı, Roma hâkimiyetinin bölgede etkin olduğu dönemlerde merkez ordusunu ifade eden bir kavram olarak kullanılmaya başlanmış sonradan tüm merkez ordular için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür.

¹⁴ Hanna Dolabani, *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmisi*, Çeviren: Gabriyel Akyüz, (İstanbul, 2006), 141.

¹⁵ Bu tartışmalar için bkz.; Benjamin Braude, “Foundation Myths of the Millet System”, Eds: B. Braude and B. Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*. (New York: Holmes&Mierner Pub, 1982); M.Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*, (İstanbul: Klasik, 2004).

genellemelerin her zaman geçerli olmadığına dair en önemli örneklerden biri Yakubî Süryani Patrikliği'nin Osmanlı sistemi içindeki durumudur. Millet sisteminin genel tanımlamaları içinde cemaatlerin patrikler riyasetindeki kurumsal yapılanmalarının bir çeşit otonoma sahibi olduklarına dair değerlendirmeler ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım modern anlayışın çok hukukluluğu, merkeziyetçi karşıtı olarak algılamasının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Ancak Osmanlı uygulamalarında, merkeziyetçi anlayış ile bir üst hukuka (İslam hukukuna) uygun olmak şartıyla alt hukuk uygulamalarının uzlaştırıldığı görülmektedir. Kenanoğlu da, gayrimüslimlerin cemaat teşkilatlanmalarını bir *imperium in imperio* olarak gören yaklaşımları Osmanlı merkeziyetçi yapısına vurgu yaparak eleştirir¹⁶. Fatih Sultan Mehmed'in hem Rum hem de Ermeni patrikliklerine yönelik uygulamaları da gayrimüslim tebaayı Osmanlı başkentinden yönetme girişimi bağlamında merkeziyetçi uygulamalar olarak okunabilir.

Rum Patrikliği gibi zaten devletin başkentinde bulunan veya şartların yeni bir patriklik olarak ihdasına izin verdiği İstanbul Ermeni Patrikliği örnekleri çerçevesinde bakıldığında açıklanabilir olan yukarıdaki teorinin başkentten uzak taşradaki gayrimüslim örgütlenmeleri açısından izaha ihtiyacı vardır. Yakubî Süryani Patrikliği, imparatorluk merkezinden uzak bir patriklik olarak, taşradaki gayrimüslim cemaatlerin Osmanlı sistemi içindeki durumunu örnekleyebilecek özelliklere sahiptir.

Yakubî Süryanilerde Kilise Örgütlenmesi ve Patriklik

Yakubî Süryani Kilisesi, kökenleri Antakya Kilisesi'ne dayanan oldukça gelişkin ve tutucu bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Bu hiyerarşik yapı içinde yer alan din adamları, kilisesinin ruhanî hizmetlerini ifa etmeye, vaftiz, kurban, nikâh işlemlerini yapmaya ve insanları din yoluna davet etmeye yetkili kılınmışlardır. Saygınlığı ve otoritesi olan din adamları, özellikle de patrikler, cemaatin ruhanî babası olarak kabul edilir¹⁷. Kilise örgütlenmesi, din adamlarının kendi aralarındaki hiyerarşik yapıya göre düzenlenmiştir. Bu hiyerarşik yapı genel anlamda 3 sınıfa ayrılır. Bunlar; diyakosluk, papazlık ve episkoposluktur¹⁸.

¹⁶ Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi*, 30 vd.

¹⁷ Gabriel Akyüz-Şabo Aktaş, *Bakısyân (Alagöz) Köyü'nün Tarihçesi*, (Mardin, 2004), 22; Şimşek, *Süryaniler*, 82.

¹⁸ Samuel Akdemir, *Dini Kurallarımız*, (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), 80.

Diyakosluk sınıfında yer alanlar, kiliselerde papaz yardımcısı olarak görev yaparlar. Bu sınıf mensupları manastırlarda eğitim görüp bu rütbeleri elde etmiş, ancak papazlık ve rahiplik eğitimlerine devam etmeyen kişilerdir. Bu sınıf mensupları arasında şemmaslar, ruhaniler ile siviller arasında bir sınıfı oluşturmaktaydılar. Diğer gayrimüslim cemaatlerde, sivillerin üstlendikleri görevlerin önemli bir kısmını Yakubî Süryanilerde şemmaslar üstleniyordu.

Papazlık sınıfı; papaz ve papazlığın bir üst rütbesi olan horepiskoposluktan (başpapazlık) oluşmaktaydı. Manastırlarda eğitim görenler, papazlık aşamasına geldikten sonra; evlenip din adamlığına papaz olarak devam etmek veya evlenmeyip manastırda rahip hayatı yaşamak tercihlerinden birini seçerlerdi. Evlenerek papazlığı seçenler, episkoposluk rütbelerinden hiçbir dereceye ulaşamazlardı. Ulaşabilecekleri en yüksek rütbe horepiskoposluktu. Evlenmeyip rahip olarak kalanlara ise kilisesinin hiyerarşik yapısı içinde patrikliğe kadar uzanan yol açık olurdu¹⁹.

Episkoposluk sınıfı ise; episkopos, metropolit (matran), mafıryan ve patrik rütbelerini içermektedir. Bu sınıftaki rütbelere, coğrafi-idari anlamda belirlenen bölgelerde; dini, idari ve sosyal konularda yönetim, yetki ve sorumluluğu gösteren unvanlardır. Bu basamaklara yükselmenin ilk şartı rahip olmaktır. Ancak, her rahip bu basamaklarda bulunma şansına sahip olmayabilir. Bu rütbelere içinde mafıryan, 6. yüzyılda ortaya çıkmış ve Yakubî Süryanilerin yaşadığı Aşağı Mezopotamya, İran ve daha ötesindeki ülkelerde patriğin bütün yetkilerine sahiptir. Kilise hiyerarşisinde, mafıryanlık sadece bir kişiye verilir. Aynı anda iki mafıryan olmazdı. Ancak zaman içinde mafıryanlığın yetki alanı dâhilindeki bölgelerde Yakubî Süryanilerin etkinliğinin azalması ile birlikte bu rütbe önemini kaybetmiştir. Osmanlı döneminde bu rütbe artık Kudüs metropolitlerine verilen onursal bir unvan haline gelmiştir²⁰.

Patriklik, Yakubî Süryaniler hem dünyevî hem de dinî otorite olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sistemde, bu anlayışın merkezi otoriteyi sarsmayacak şekilde düzenlenmesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu durum Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Kilisenin başı ve en yetkili ismi olan patrikler "Tüm

¹⁹ Günel, *Türk Süryanileri*, 309; Akdemir, *Dini Kurallarımız*, 80.

²⁰ Atiya, *A History of Eastern Christianity*, 184

Doğu ve Süryani Yakubî Kiliseleri ile Antakya Havari Patriği Kadasetli Mar İgnatios” unvanını kullanırlar. Bununla birlikte bazen “*Doğu’nun Papası*” unvanını da kullanmışlardır. Bu unvanlar içinde Osmanlı belgelerinde özellikle “*İgnatios*” ön plana çıkmaktadır²¹. İgnatios unvanı, 1293’te Patrik Mar Vahab’ın, 107 yılında Roma’da öldürülen Antakya Piskoposu İgnatios’un adını kullanmasından sonra gelenek haline gelmiştir²². Öyle görünür ki; bu isim Yakubî Süryanilere, Antakya Kilisesi ile bağlarını hatırlattığı için patrikler tarafından özellikle kullanılmıştır.

Osmanlı uygulamalarında patrikler cemaat tarafından seçilir ve devletin onayı ile atanırdı. Yakubî Süryanilerde de episkoposların ve metropolitlerin katıldığı bir sinod tarafından, patrik seçimi yapılırdı. Bir patriğin cemaat içinde meşru sayılması için “*Mer’i bir ruhaniler senatosu kararıyla iktidara gelmiş*”²³ olması gerekirdi. Yakubî Süryaniler’de patriklik seçimleri için genellikle patriklik merkezleri seçilirdi. Bu amaçla, Deyru’z-zafaran’da sinod toplantıları için 1699 tarihinde bir bölüm de inşa edilmişti²⁴. Osmanlı Devleti, istisnaları bulunmakla birlikte genel bir ilke olarak bu seçimleri dikkate almış hatta patrik atanma şartlarından biri olarak kabul etmiştir. Patriklere verilen beratlarda, “*patrikliği Süryani milleti muhtarları patrik-i mersum tarafına inha eylediklerini bildirmekle*”²⁵, “*mahalince bi’l-intihâb*”²⁶ veya “*heyet-i intihâb tarafından müşarun ileyh zikr olunan patrikliğe intihâb kılınmış*”²⁷ şeklindeki ifadeler, patriklere resmi onay verilirken, cemaatleri tarafından seçilmiş olmalarına dikkat edildiğini göstermektedir.

Cemaatin seçiminin ardından patriğin resmen onaylanması gerekiyordu. Patrikliğin devlet tarafından onaylandığı beratlarda, patriğe devlet tarafından tanınan yetkiler detaylı olarak belirtilirdi. Bu beratların içeriği şunlardan oluşmaktaydı.

²¹ Devlet-i Aliye-i Osmaniye Salnâmesi, Def’a 40, Sene 1302, Matbaa-i Amire, s. 578 ve bu tarihten itibaren yayınlanan hemen tüm devlet salnamelerinde Süryani patriklerinin “İgnatios” unvanları kullanılmıştır.

²² Oswald H. Parry, *Six Months in a Syrian Monastery*, (London:Horace Cox,1895), 317.

²³ Günel, *Türk Süryanileri*, 227.

²⁴ Günel, *Türk Süryanileri*, 249.

²⁵ BOA 998 numaralı “Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 10 No’lu Defter 1277-1324, 41.

²⁶ BOA, 998 numaralı “Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter 1255-1328, 69-70.

²⁷ BOA, 998 numaralı “Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter 1255-1328, 69-70.

1-Öncelikle patriğin yetkili olduğu sınırlar belirtilirdi.

*“Pedros rahip zikr olunan Halep, Şam, Rakka, Diyarbekir, Mardin, Musul, (Midyat) ve Kilise-i Deyru’z-zafaran ve tevabi’inde sakin Yakubî Süryani taifesi üzerlerine..... patrik olup”*²⁸

2- Süryanilerin hem ruhanileri hem de cismanileri kendi dinleriyle ilgili her işte patriğe itaat etmek zorundaydılar.

*“Süryani taifesi..... patrikliğe dâhil mahallerde bulunan matranlara ve papaslara ve keşişlere ve sair taife-i mezbûrenin büyüğü ve küçüğü mûmâ ileyhi üzerlerine patrik bilub ayinlerine müteallik umûrlarında kendüye müracaadla yolunda olan sözüne tecavüz eylemeyüb itaatinde kusur etmeyeler.”*²⁹

3- Manastır ve kiliselerdeki tüm din adamlarının azli ve ataması patriğin yetkisindedir. Buna dışardan hiç kimse müdahale edemez. Bunu ihlal edenler, kanun yoluyla engellenecektir.

“Ve patrikliğine ve manastır ve kiliselerine müteallik azl ve nasba müstehak olan matranları ve papas ve keşiş ve sair rahipleri patrik-i mûmâ ileyh ayinleri üzere azl ve nasb eyledikde aherden kimesne müdahale eylemeyüb ve patrikliğine dahil kasaba ve kurada vaki’ Yakubî Süryani taifesi yedlerine terk olunan kilise ve manasturlarına ve ayinlerine müteallik umûrlarına aher milletden kimesne mani olmayub ve sair vakıflarına müteallik olan hususları dahi patrik-i mûmâ ileyh marifetiyle görülüb aher milletden ferd karışmayub kat’en müdahale eylemeyeler. Bazı zi-kudret kimesneler şu papası falan mahala gönder veyahud şu papası azl ve yerine şu rahibi nasb eyle deyu vesair bahane ayinlerine muhalif teaddi edenler ve nizam-ı kadîmlerinin ihlaline bais olanlar marifet-i şer’le men’ ve def’ olunub; ayinlerine muhalif vaz’ ve hareket eden Yakubî Süryani papas ve keşişleri patrik-i mûmâ ileyhin ayinleri üzere te’dib ve sahiplerini traş ve

²⁸ Örnek olarak Patrik Petros’un H.1290 tarihli beratı alınmıştır. BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

²⁹ BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

kendülerini papaslıktan azl ve kiliselerin ahere verdükde kimesne müdahale eylemeyüb”³⁰

4- Yakubî Süryanilerin kendi aralarındaki sorunlara, patrikten başka kimse karışamaz ve patriğin müdahalesi yokken bunları cezalandıramaz. Aralarında sorun olan Süryaniler, sorunların halli için kendi istekleriyle patriğe başvurabilirler. Patrik bu sorunları halledip kendi ayinleri gereği yemin ettirip sorunu çözebilir veya yine ayinleri üzere bazı kişileri aforoz ile cezalandırabilir.

“Yakubî Süryani milletinden bazıları birbirleriyle münazaa eylediklerinde patrik-i mûmâ ileyhın bir dürlü müdahalesi yoğiken ehl-i örf taifesi ve sair taraflardan ber-vechi ve hilaf-ı şer’-i şerif tecrîm ettirmeyüb, münazaatün-fih olan iki Yakubî Süryani milletleri mabeynlerine rızalarıyla ıslah idub ve iktizası vechiyle ayinleri üzere kiliselerde yemin verdirüb aforoz tabir olunur te’dip eyledikde hilaf-ı mu’tad-ı kadîm ehl-i örf taifesi taraflarından tecrîm ve teczim eylemeyer”

³¹

5- Patriğin cemaatinde görevlendirdiği memurları vasıtasıyla topladığı yardımlara kimse karışamaz. Ruhanîlerden vârişsiz ölenler ile cemaatten mallarını patrikliğe vasiyet edenlerin malları ve kiliselere vakıf olan her türlü mal varlığının muhasebe ve tasarrufu patriğe aittir.

“Bazı kiliselerine vekil olub ruhban fukarasının nafakaları için cem’ eyledikleri sadâkat ve nüzûrat ve sair mahsulatı ekl ve bey’ etmemek için ayinleri üzere muhasebesi gördükde aherden müdahale olmayub”, “bila-varis fevt olan matranların ve papasların ve keşişlerin ve kalogriyelerin mu’tad-ı kadîm üzere patrike ait metrukatlarına patrik-i mûmâ ileyh veyahud vekilleri ahz ve kabz eyledikde hilaf-ı mu’tad-ı kadîm beytülmal ve kassam adamları müdahale eylemeyüb”; “ve fevt olan Yakubî Süryani matranı taifesi ve papasları ve keşişleri ve keşiş avratları ve sair Yakubî Süryani taifesi kendi ayinleri üzere kilise ve manastırları fukarasına

³⁰ BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

³¹ BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

ve patriğe her ne vasiyet iderler ise makbûl olub kimesne tarafından müdahale olunmaya”, “memâlik-i mahrusemde sakin Yakubî Süryani taifesinden sadaka cem’içün patrik-i mûmâ ileyh veyahud vekilleri mürûr ve ubûr eyledikleri mahallerde bindikleri bargirlerine ve yanında olan adamlarına tebdil-i câme ve kisve eylediklerine ve patrik-i mûmâ ileyh de gezdirdiği esasına ve kanun-i kadîmde üzere giydiği libasına zabitan tarafından muhalafet ve teaddi ve müdahale olmayup ve bindikleri bargir ve katırları ulak ve askeri ve saireleri tarafından alınmayub ve müdahale ettirmeye ve patrikliğine tabi kadîmden kiliselerine vakıf olan bağ ve bağçe ve çiflik ve çayır ve tarlalarına ve manastırlarına ve ayazmalarına ve değirmenlerine ve buyût ve dekâkin ve iscâr-ı musmura ve gayr-i musmıralarına kiliseye vakıf eşya ve davarlarına ve bundan evvel Yakubî Süryani Patriği olanlar ne vecihle mutasarrıf olagelmışler ise mûmâ ileyh dahi ol-minval üzere zabt ve tasarruf eyleyüb patrikliği umûrına aherden kimesne vechen mine’l-vücûh dahl ve taaruz eylemeye”³²

6- Aile hukukunun temelini oluşturan evlilik ve boşanma gibi işler tamamen patriğe veya onun yetki verdiği ruhanilere aittir. Patriğin görevlendirmedeği hiç kimse bunlara müdahale edemez.

“patrik-i mûmâ ileyhin marifeti ve izni yoğiken ayınlerine muhalif kura papasları nikâh caiz olmayan kesâna nikâh eylemeyub ve bir avrat eründen kaça ve millet-i merkumeden biri avrat boşamalu veya almalu olsa aralarına patrik-i mûmâ ileyhden gayri kimesne girmeye ve karışmaya”³³

Yakubi Süryani patriklerine verilen bu beratların içerik yönünden Ermeni patriklerine verilen yetkilerden farkı yoktur. Bir Ermeni veya Rum Patriği hangi yetkilere sahipse Yakubî Süryani patrikleri de aynı yetkilere sahip görünmektedir. Ancak patriklik onayının kim tarafından yapıldığı hususunda bir farklılık bulunmaktadır. İstanbul’daki Rum ve Ermeni patriklerinin onayının padişah beratıyla gerçekleştiğini biliyoruz. Yakubî Süryani patriklerinin atamalarında ise farklı uygulamalar söz konusudur. Taşradaki fark da bu

³² BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

³³ BOA, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No’lu Defter, (1255-1328), 69-70.

uygulamalarda kendini göstermektedir. Yakubî Süryani patriğinin, patriklik onayını kimden aldığı ve 18. yüzyılın sonlarından itibaren Yakubî Süryani Patrikliği ile İstanbul Ermeni Patrikliği arasında kurulan hiyerarşik ilişki bir taşra patrikliği olmanın sürüklediği tartışma konularıdır.

Hem Osmanlı belgeleri hem de Süryani Kilisesi kaynakları 16. yüzyılda Yakubî Süryani patriklerinin Diyarbakır valileri aracılığıyla merkez tarafından onaylandığında dair veriler sunmaktadır. 1591 yılında yapılan patriklik seçiminde cemaat içinde yaşanan problemler sonrasında iki kişi, Filatus ile Hedaye, patriklik iddiasında bulunur. Uzun süre devam eden bu tartışmalarda taraflar bir yandan kendi aralarında mücadele ederken diğer yandan resmi yetkililerle pişkeş konusunda pazarlığa girerek patrik olmaya çalışırlar. 1597’de Filatus’un ölmesi üzerine bu kez Hedaye ile Abdulgani isimli episkoposlar arasında patrik olma mücadelesi başlar³⁴. 1597 tarihli bir mahkeme kaydında Hedaye ile Abdulgani arasındaki mücadelenin resmi makamlara nasıl yansıdığını görmekteyiz. Bu kayıttta, Süryani patriği seçilen Hedaye’ye, diğer patrik adayı Abdulgani’ye karşı Diyarbakır Valisi tarafından bir mektûb-i şerif verildiğinden bahsedilmektedir. Bu kayıttan anlaşıldığına göre Hedaye cemaat tarafından patrik seçilmiş, bunun ardından Diyarbakır Valisi tarafından durum İstanbul’a bildirilip cevap gelinceye kadar kendisine görevini geçici olarak resmileştiren bir mektup verilmiştir. Aynı belgede Diyarbakır valisi İstanbul’da olduğundan yerine bakan kaymakamı, Mardin ve Savur subaşlarından Hedaye’nin İstanbul’dan “*arz verilüb emri gelinceye dek patriklik kendüye zapt itdirülüp haricden kimesneye dahl ve taarruz*” ettirmemeleri istenmektedir³⁵.

Yine 1664’te Halep, Van, Mardin ve Diyarbakır kadılarına gönderilen bir hatt-ı hümayunda, Yakubî Süryani patriğinin Edirne’de doğrudan Padişah’a müracaat ederek, patrikliğın kendisine Halep kadısı ve müteselliminin arzı ile verildiğini ancak başkalarının Amid kadısının arzıyla patrikliği ele geçirmek istediğini belirttiğinden bahsedilmektedir. Hatt-ı hümayun ile bu konuda ilgili kadılara patriğe verilen beratın muteber kabul edilmesi emredilmektedir³⁶.

1747 tarihli bir kayıttta ise episkopos olarak adlandırılan Süryani patriğinin seçim

³⁴ Dolabani, *Özgeçmiş*, 145.

³⁵ 259 Nolu Diyarbakır Şer’iyye Sicili, Evahir-i Zilkade 1006 tarihli belge.

³⁶ Kenanoğlu, *Millet Sistemi*, 110.

süreci kısaca şöyle özetlenmektedir: Cemaatin ricası, Halep-Amid ve Ruha gibi cemaatin yaşadığı yerlerdeki kadıların arzı, başdefterdarın telhisi ve tüm bunların sonucunda padişahın onayı/berati³⁷.

Yukarıdaki örnekler, bahsedilen tarihlerde Yakubî Süryanilerin patrik onayının eyalet yöneticilerinin arzı ve padişah berati ile gerçekleştiğini göstermektedir. Ancak 18. yüzyılın sonlarındaki kayıtlar, Yakubî Süryani Patrikliği ile İstanbul Ermeni Patrikliği arasında hiyerarşik bir ilişki kurulduğunu ve patrik onayları dâhil resmi işlerin İstanbul Ermeni Patrikliği aracılığı ile yapıldığını göstermektedir.

Yakubî Süryani Patrikliği'nin İstanbul Ermeni Patrikliği'ne Bağlılığı

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimleri konu alan bazı çalışmalarda, Fatih Sultan Mehmed döneminde Ermeni Patrikliğine, başka Hristiyan cemaatler üzerinde yetki tanındığı ifade edilmektedir. Buna göre; Süryaniler, Suriye ve Mısır Monofistleri ve Bosnalı Bogomiller Ermeni Patrikliği'ne bağlanmışlar ve Osmanlı yönetimi ile ilişkilerini Ermeni Patriği vasıtasıyla yürütmüşlerdir³⁸. Ancak Süryaniler ve diğer adı geçen cemaatlerin yaşadığı bölgelerin Fatih döneminde Osmanlı sınırları içinde olmadığı düşünüldüğünde, bu dönemde Ermeni Kilisesi'ne, Süryani ve diğer kiliseler üzerinde yetkiler tanınması mümkün değildir. Böyle bir ilişkiyi tarihlendirebileceğimiz en erken tarih Yavuz Sultan Selim dönemidir. Bazı cemaatlerin Ermeni Patrikliği'ne bağlanmasını hususunda dönemle birlikte tashih edilmesi gereken bir diğer husus da, bu yetkinin tüm Osmanlı coğrafyasında değil Kudüs'le ve Kudüs Ermeni Patrikliği ile sınırlı olduğudur. Yavuz Sultan Selim, 1516 tarihinde Kudüs'e geldiğinde, Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis, Kudüs Rum Patriği Attalia, bütün ruhbanlar ve halk tarafından karşılanmıştır. Yavuz bu esnada Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis'e, Memlüklere karşı Osmanlıları desteklemek şartıyla bazı haklar tanıyan bir ferman vermiştir³⁹. Bu fermana göre Ermeniler eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunduruyorlarsa, aynı şekilde ellerinde bulundurmaya devam edecekler, hiç kimse onlara karışmayacaktır.

³⁷ 313 Nolu Diyarbakır Şer'iyye Sicili, 27 Ra 1160 tarihli belge.

³⁸ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, (İstanbul: Risale Yayınları, 1996), 34 .

³⁹ Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Mehmet Harmancı, (İstanbul: e Yayınları, 1994), 95 ve 128.

Ayrıca Yavuz Sultan Selim, Habeş, Kıptî ve Süryani kiliselerini de Kudüs Ermeni Patriği'nin yönetimine vermiştir⁴⁰. Ermeni kaynaklarına göre; Kudüs'te bu yapılanmanın temelleri çok daha öncelere dayanmaktadır. Buna göre; Hz. Ömer tarafından 638 yılında fethedilen Kudüs'te bu tarih öncesinde Rum, Yakubî Süryani, Ermeni, Kıptî ve Habeş Hristiyanları tek hiyerarşide yaşamaktaydılar. Ancak Khalkedon Konsili'ni reddeden monofizitlerin (Yakubî Süryani, Ermeni, Kıptî ve Habeş) çoğu, Diocletien tarafından imparatorlukta tek mezhebi hâkim kılma siyasetine matuf olarak Kudüs'teki manastırlarından sürüldüler. Kalanlar ise; Greklerden bağımsız olarak Ermeni Episkoposluğu'nu oluşturdular. Böylece Kudüs hiyerarşisi ikiye bölündü: Bütün diyofizitler üzerinde yetkiye sahip olan Rum Patrikliği ve Yakubî Süryani, Kıptî ve Habeş monofizit topluluklar üzerinde otoriteye sahip Ermeni Episkoposluğu. Kudüs, Halife Hz. Ömer tarafından fethedildiğinde Hristiyanları bu minval üzere buldu. İslâm hâkimiyetini kabul etmeyen Rumlar şehri terk ettiler. Kalanlar ise kendi inanç ve ayinleri üzere serbest bırakıldılar. Böylece Rum Patrikliği diyofizitler üzerinde yargılama hakkına devam etti. Monofizitler ise Ermeni episkoposunun hâkimiyetinde patriklik olarak teşekkül edildiler.⁴¹Osmanlı'nın fethettiği bölgelerde kendi merkezi otoritesini sarsmayacak şekilde eski sistemi devam ettirme politikasının varlığı, Ermeni kaynaklarında bahsedildiği kadar eski olmasa bile, benzeri bir yapının daha önce de mevcut olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bununla birlikte, Rum ve Ermeni patrikliklerinin hangi kiliseler üzerinde yetkili kılındığı hususu Osmanlı döneminde bile ciddi bir tartışma konusudur. Rum Patrikliği, bazen bu kiliselerin kendisine bağlı olduğunu ileri sürmüş, bir ara belgelerde bu kiliseler Rum Patrikliği'ne bağlı olarak kaydedilmiştir⁴². Ermeniler de benzer şekilde zaman zaman Rumların bu müdahalelerinden rahatsızlıklarını şikâyet olarak İstanbul'a iletmışler ve müdahalenin engellenmesini istemişlerdir⁴³. Rum ve Ermeniler arasındaki bu çekişmenin en önemli sebebi, bu kiliselerin resmi anlamda kendilerine bağlılığını sağlayarak Kudüs'teki

⁴⁰ Eryılmaz,, *Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, .41-42. Ayrıca Yavuz'un Ermenilere verdiği fermanın metni için bkz. Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, (Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 15-17.

⁴¹İbrahim Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, (İstanbul:Beyan Yayınları, 2008), 55.

⁴² Ercan, *Kudüs Ermeni*, 20 vd.

⁴³ BOA, Cevdet Adliye (C.ADL.), 90/5413, H. 29 Şaban 1146/M.4 Şubat 1734.

kutsal yerler üzerinde etkili olmaktadır.

Kudüs'ün kendine has şartları içinde biraz doğal biraz da iktidarların müdahaleleri ile şekillenmiş bu ilişkinin, 18. yüzyılın ikinci yarısından önce İstanbul Ermeni Patrikliği ile Yakubî Süryani Patrikliği arasında mevcut olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. 1765 tarihli bir belgede kalebend cezasına mahkûm edilmiş bir Yakubî Süryani matranın (metropolitin) affi için İstanbul Ermeni Patriği'nin aracı olması bu hususta elimizdeki ilk belge kabul edilebilir⁴⁴. 1782 tarihli bir belgede Kudüs'teki Süryanilerin Kudüs Ermeni Patriği'ne, Mardin'deki Süryanilerin ise İstanbul Ermeni Patriği'ne bağlı oldukları açık bir şekilde belirtilerek iki cemaat arasında hiyerarşik bir ilişki kurulur⁴⁵.

Bu ilişki 19. yüzyıl kayıtlarında daha belirgin bir hal almıştır. Bu yüzyılda Yakubî Süryani Patrikliği İstanbul'la tüm resmi işlemlerini İstanbul Ermeni Patrikliği aracılığıyla yapmakta ve bu işlemlerle ilgili yazışmalar Ermenilere ait defterlere işlenmektedir. Yakubî Süryanilerin beratları Ermeni Berat Defteri'nde yer alırken⁴⁶, Yakubî Süryanilere ait hükümler ise, *Ermeni Atik Ahkâm Defteri*⁴⁷ ile *Ermeni Ahkâm Defteri'nde*⁴⁸ yer almıştır. Süryanilere ait tek defter ise, "*Süryani Kadim Yakubî Defteri*" isimli ve "1251-1329" tarihli defterdir. Ancak bu defterde yazılı bir tek sayfa bulunmaktadır. Bu sayfanın konusu ise Süryanilerden ayrılan Katolikler ve geriye kalan Süryanilerin durumudur. Buna göre; Katolik Süryaniler ayrı bir cemaat olarak teşkilâtlandırılırken, geriye kalan Yakubî Süryanilerin ise İstanbul Ermeni Patrikliği'ne bağlı oldukları kayıt altına alınmıştır⁴⁹.

Yakubî Süryani Patrikliği ile İstanbul Ermeni Patrikliği arasında kurulan bu hiyerarşik ilişkiyi şu sebeplerle açıklamak mümkündür: 18. yüzyıldan itibaren artan Katoliklik tehdidi karşısında Ermeni-Süryani ittifakı, Osmanlı Devleti'nin cemaatleri koruma çabası, Yakubî Süryani Kilisesi'nin zayıflığı ve bölünmüşlüğü ile iki cemaat

⁴⁴ BOA, C.ADL.,75/4524, H.11 Şaban 1178/3 Şubat1765.

⁴⁵ Kenanoğlu, *Millet Sistemi*, 112.

⁴⁶ BOA, 998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu" Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No'lu Defter (1255-1328), 69-79.

⁴⁷ BOA., 998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu" Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 8 No'lu Defter (1236-1274).

⁴⁸ BOA, 998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu" Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 10 No'lu Defter (1277-1324).

⁴⁹ BOA, "998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu" Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 15 No'lu Defter (1251-1329).

arasındaki mezhep birliđi.

Hristiyanlığın ilk yüzyıllarından itibaren ortaya çıkan kiliseler arası tartışma ve üstünlük mücadeleleri, araç ve yöntemleri dönemsel olarak değişse de, neredeyse aralıksız olarak devam etmişti. Özellikle Katoliklerin, Papa'nın liderliğini tüm Hristiyanlara kabul ettirme çabaları sadece dinî değil aynı zamanda politik bir mücadele olarak hızını hiç kaybetmedi. Haçlı Seferlerinin ardından Katolik dünyanın papanın liderliğini Doğu Hristiyanlarına kabul ettirme çalışmalarında başlıca araçları misyon çalışmaları oldu. 16. yüzyıldan itibaren Yakubî Süryanilerin yaşadığı coğrafya Katolik misyonerlerin akınına uğradı. Bu akınlar 18. yüzyılın sonlarına doğru cemaat üzerindeki etkisini artırdı ve nihayet 1782'de bir patriklik seçimi sonrası seçimi kaybeden Mihail Carve'nin, Papa tarafından Süryani Katolik Patriği olarak atanmasıyla cemaat fiilen ikiye bölündü⁵⁰. Bu bölünme sonrasında iki cemaat öncelikle iktidar nezdinde bir mücadeleye giriştiler. Katolik Süryanilerin resmen tanınmak için iktidar nezdinde girişimlerde bulunmaya başlaması üzerine, ana cemaat ise onların meşru olmadığı yönündeki iddiası ile tanınmamaları yönünde bir çaba içerisine girmiştir. Bu süreçte Katolikler, başkentte Fransız Büyükelçiliđi'nin de imkânlarını kullanmakla daha avantajlı duruma gelmişler ve nihayetinde istediklerini elde etmeyi de başarmışlardı.

Yakubî Süryanilerin İstanbul Ermeni Patrikliği'ne bağlandığına dair ilk kayıtların, bu bölünmenin yaşandığı yıla ait olması iki gelişme arasında bir bağ olduğunu düşündürmektedir. Fransa korumasında Katoliklere karşı verilen bir mücadelede İstanbul'daki patriklik, Mardin'deki patriklikten daha etkili olabilirdi. Katolik misyonların her iki cemaate yönelik yoğun saldırıları, Ortodoks iki cemaati ittifaka zorlamış olmalıdır.

Osmanlı resmi makamlarının da Katoliklik karşısındaki klasik tavrı, mezhep değiştirme vb. yasaklarla cemaatlerin geleneksel yapılarını muhafaza etmektir. Ancak devletin, 18. yüzyılın sonlarından itibaren bu politikayı sürdürecektir güçte olmayışı yeni stratejiler ortaya çıkarmıştır. Yakubî Süryanilerin, Süryani Katolik Patrikliği'nin kurulmasının ardından yaşadığı toplumsal sarsıntı ve iç çekişmeler cemaati Katolikleşme tehlikesi karşısında savunmasız bırakmıştı. Böyle bir ortamda devlet ve her iki patrikliğin bir savunma mekanizması olarak Yakubî Süryanilerin, İstanbul Ermeni Patrikliği'ne

⁵⁰ Özcoşar, *Mardin Süryanileri*, 98.

bağlanması formülünü geliştirdikleri varsayılabilir.

Katoliklere karşı Rum Ortodoks Patrikliği ile değil de Ermeni Patrikliği ile böyle bir ilişkinin kurulması ise yukarıda Kudüs bahsinde de değinildiği gibi monofozit-diyofozit ayrımıyla açıklanabilir. Ermeni Patrikhanesi'ne verilen fermanlarda monofozit kiliseler olan Ermeni, Süryani, Habeş ve Kıptî kiliselerinin birlikte değerlendirilmesi, bu kiliselerden “*hem millet ve mezhepdaş*” olarak bahsedilmesi dikkat çekmektedir⁵¹.

İstanbul Ermeni Patrikliği ile Yakubî Süryani Patrikliği arasındaki bu ilişki 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar taraflarca kabul görmüş gibidir. Ancak yüzyılın ikinci yarısında Yakubî Süryanilerin bu bağlılığa itiraz ettiklerine ve İstanbul nezdinde bağımsız temsil edilme çabalarına hatta bu sebeple İstanbul Ermeni Patrikliği ile karşı karşıya geldiklerine şahit olmaktadır.

Yakubî Süryanilerin İstanbul Ermeni Patrikliğinden Bağımsız Olma Girişimleri

1782'den itibaren iki patriklik arasında kurulan ilişki Osmanlı resmi yazışmalarına şöyle yansımıştır: “*Ermeni Milletine tabi Süryani taifesi*”, “*Ermeni milleti kullarına bağlı Süryani taifesi*” veya “*Ermeni yamakları*”⁵². Bu ifadeler Katoliklere karşı bir savunma stratejisi olarak başlayan ilişkinin, zaman içinde katı bir hiyerarşik ilişki ağına dönüştüğüne dair izlenim vermektedir.

Bu hiyerarşik ilişkinin, 19. yüzyılın değişen şartlarında Yakubî Süryanileri rahatsız etmesi uzun sürmemiştir. Bir yandan İstanbul Ermeni Patrikliği'nin bu ilişkiyi kendi lehine Yakubî Süryanilerin aleyhine olacak şekilde kullanması diğer yandan Yakubî Süryanilerin yoğun Katolik baskısından kurtulmak için kapalı cemaat yapılarını kırıp hem Osmanlı içinde hem de uluslararası alanda yeni ilişki ağları kurmaları bu rahatsızlığı İstanbul Ermeni Patrikliği'nden bağımsız olma çabasına dönüştürmüştür.

Bu çabanın ilk somut göstergesi İstanbul'da bir temsilcilik oluşturmaktır. Yakubî Süryani patriklerinin, bazı işleri yürütmek için 19. yüzyıldan önce de İstanbul'da vekilleri

⁵¹ Ercan, *Kudüs Ermeni*, 33 vd.

⁵² BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT.), 73/18, H.26 Cemaziyelahir 1270/M.26 Mart1854; BOA, “998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu” Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 15 No'lu Defter (1251-1329), 1.

olduğunu biliyoruz⁵³. Ancak bu vekiller daha çok patriklerin İstanbul mahkemelerindeki kişisel davalarının takibiyle ilgileniyorlardı ve devlet nezdinde patrikliği temsil ettiklerine dair bir bilgiye sahip değiliz. 1844'te İstanbul'da kurumsal temsilcilik oluşturmaya yönelik bir adım olarak Tarlabası'nda Meryem Ana Kilisesi, Yakubî Süryani kilisesi olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. . Bu kilisenin nasıl oluşturulduğu, Süryaniler ve Ermeniler arasında günümüzde bile tartışma konusudur. Ermeniler bu kilisenin, eski bir Ermeni Kilisesi olduğunu ve Ermeni patriği tarafından Süryanilere tahsis edildiğini söylerken⁵⁴; Süryaniler bu kilisenin 1830'lardan sonra İstanbul'a göç eden Süryani cemaatinin mülkü olduğunu ve 1844'te patriklerinin emriyle kilise haline getirildiğini söylemektedirler⁵⁵. Bu kilise ile Yakubî Süryaniler, başkentte kendileri için bir üs elde ederler. Kayıtlarda, İstanbul'daki Yakubi Süryanilerin ilk resmi temsilcisine bu kilisenin kuruluşundan 8 yıl sonra, 1852'de rastlıyoruz⁵⁶. Bu üs sayesinde hem başkentte temsil edilebilecekleri kurumsal bir yapıya kavuşurlar hem de Osmanlı ve dünyadaki gelişmeleri yakından izleme fırsatı bulurlar.

Tanzimat Fermanı'nın ardından vilayet ve sancaklarda yönetim meclislerinin oluşturulması ve her cemaatin bu meclislerde temsilci bulundurma hakkı elde etmesi gibi gelişmeler, cemaatlerin devlet nezdindeki statülerinin önemini arttırmıştır. Özellikle Ermenilere bağlılığın resmi kayıtlarda Süryanilerin, Ermeni olarak gösterilmesine kadar varması, Tanzimat sonrası yeni idari gelişmelerden Süryanilerin yararlanmasının önünde bir engele dönüşmüştür. Resmi kayıtlarda Yakubî Süryanilerin, Ermeni olarak gösterilmesinin en bariz örneğine 1847'de yapılan bir cizye tahririnde rastlamaktayız. Bu tahrirde, Cizre Sancağı'ndaki Yakubî Süryani köylerinin tamamı Ermeni olarak kaydedilmişti. Yüzyılın ikinci yarısında Yakubî Süryanileri Ermeni gösterme girişimi Ermeni Patrikliği'nin bilinçli bir stratejisine dönüşür. Osmanlı coğrafyasındaki nüfuslarını daha fazla göstermek isteyen Ermeniler, Yakubî Süryaniler üzerinde baskı kurmaya başladılar. Bir yandan Süryani kilise

⁵³ 1686'da Süryani patriği bir alacak davası sebebiyle İstanbul mahkemelerinde vekili aracılığıyla temsil edilmesi, patriklerin kendi işlerinin takibini yürütecek bir temsilcisine sahip olduğunu göstermektedir. *İstanbul Kadı Sicilleri, Bâb Mahkemesi 46*, C. 19, hüküm no: 699, (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 570.

⁵⁴ Tomas Çerme, "Surp Asdvadzadzin Ermeni-Süryani Kilisesi", *Tarih ve Toplum*, Sayı 202, (2002), 220.

⁵⁵ Erkan Metin, "İstanbul, Güzel ve Hain Dost", *HETO, Süryani Edebiyat Dergisi*, Yıl 1 Sayı 1, (1999), 34.

⁵⁶ BOA, Divani Kalemî Evrakı (A. DVN), 66/89, H.7 Rebiulahir 1267/ M.9 Şubat 1851.

ve manastırlarında hak iddia ederken⁵⁷, diğer yandan Yakubî Süryani nüfusunu hiçbir fark belirtmeden Ermeni nüfusu içinde göstermeye başlarlar⁵⁸.

Tüm bu gelişmelere karşın Yakubî Süryaniler de, hem Katoliklere hem Ermenilere karşı hem de devlet nezdinde kendilerini güçlü hissedebilecekleri yeni ilişki ağları geliştirmişlerdir. Özellikle Protestan misyonerler aracılığıyla oluşan bu yeni ağ, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı bazı kuruluşların Yakubî Süryanilere olan ilgisi, cemaatin Ermenilerin aracılığına olan ihtiyacını ve bağlılığını sorgulanır hale getirmiştir. 1863'te Ermeni Millet Nizamnamesi'nin hazırlanması sonrasında, bu ilişkilerinde etkisiyle Yakubî Süryaniler de benzer bir nizamname elde etme çabasına girerler.

Yakubî Süryanilerin, Ermenilerden ayrılmak için resmi anlamda yaptıkları ilk girişime Patrik Petros El Musulî (1872-1894) döneminde rastlamaktayız. 1873'te Patrik Petros, patriklik beratı almak için İstanbul'da bulunduğu sırada, Nusaybin Yakubî Süryani cemaati, padişaha gönderdikleri bir arz ile Ermeni milletinden ayrılıp, ayrı bir millet olarak teşkilâtlanmalarını isterler⁵⁹. 1893'te Yakubî Süryanilerce hazırlanan bir arz tezkiresi ve bu tezkireye Başkitâbet Dairesi'nce yazılan cevapta, Süryanilerin Ermenilere bağlılıklarına nasıl değerlendirildiği yanında Ermenilerden bağımsız olma hususundaki kararlılıkları vurgulanmaktadır. Tezkirede Süryaniler, nüfus defterlerinde Yakubî Süryanilerin, Ermeni olarak gösterilmesi ile Ermeniler tarafından kilise hiyerarşilerine müdahalelerden şikâyet ederek, Ermenilerle ilişkilerinin sadece başkentle yazışmalardan ibaret olduğunu belirtir ve devlet ile ilişkilerinde statülerinin netleşmesini isterler. Tezkirede, "*Ermeni Patrikhanesi öteden berü Süryani patriği ile Babiâli arasında vasıta-i muhabere olmak*" ve "*Süryaniler ise Ermenilerin bize taalluku ancak maruzatımız Babiâli'ye göndermekten ibarettir. Bu da bir nev'i kapu-kâhyalık imiş.*" ifadeleri Süryanilerce Ermeni Patrikliği'ne bağlılığın nasıl algılandığını göstermektedir. Hatta Süryaniler kendi patriklerinin Rum Patriği ve Papa düzeyinde bir "*reis-i umumi*" olduğunu Ermeni patriğinin ise sadece bir episkopos olduğunu belirtip Hristiyanlık tarihi ve hiyerarşisi içindeki önemlerine vurgu yaparak haklılıklarını

⁵⁷ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y. MTV.), 49/108, H.13 Ramazan 1308/M. 22 Nisan 1891; Yıldız Esas Evrak (Y.EE.), 38/69, H.19 Şaban 1310/M.8 Mart 1893 ve Kırklar Kilisesi Arşivi, 23 Cemaziyelahir 1290 (1873) tarihli Nusaybin Süryani Kadim Cemaatinin Ermeni milletinden ayrılmaları talebini içeren maruzat.

⁵⁸ BOA, Y.EE., 38/71, H.22 Şaban 1310/M. 11 Mart 1893.

⁵⁹ Kırklar Kilisesi Arşivi, 23 Cemaziyelahir 1290 (1873) tarihli belge.

ispatlamaya çalışırlar. Yakubî Süryanilerin hukukî durumunun araştırılması sonucu yazılan cevap müsveddesinde, Süryanilerin Ermeni olmadıkları fakat Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yapılan teşkilâtlanma gereği Ermeni Patrikliği'ne bağlandıkları belirtilir. Bu cevabın Kudüs Patrikliği dikkate alınarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Aynı belgede Süryanilerin eski Babil halkı olduğu, dillerinin Aramice olduğu ve Hristiyanlıktan önce Sabiîn (Yıldıza tapan) oldukları belirtilerek Ermenilerden farklılığı vurgulanır. Aynı bir patriklik oldukları gibi mezheplerinin de birbiriyle aynı olmadığı belirtilir⁶⁰.

Bu arada Süryaniler bu şikâyetlerindeki haklılıklarını ispatlamak için de, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan bir gelişmeyi de örnek/emsal gösterirler. Buna göre; Ortodoks Bulgarların Rum Patrikhanesinden ayrılmış olmaları kendi durumları için önemli bir örnektir. Yakubî Süryanilerin bu istekleri üzerine, iki cemaat arasında sorunların halledilmesi için diğer gayrimüslim cemaatlerin ruhanîlerinden oluşan bir komisyon kurulması kararlaştırılır⁶¹. Bu komisyonun çalışmalarıyla ilgili Osmanlı arşivinde herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Öyle anlaşılıyor ki; Süryanilerin bu çabaları Ermeni Patrikliğinden tamamen bağımsız olmalarını sağlamamışsa da, Ermenilere olan bağlılıklarını da azaltmıştır. Parry, 1892'de Yakubî Süryani Patrikliğinin yoğun çabalar sonucunda başkentteki temsilciliği sayesinde, Ermeni Patrikliğinin aracılığı olmadan Padişah'a doğrudan ulaşma fırsatı elde ettiklerini belirtmektedir⁶².

Sonuç

Yakubî Süryaniler, gözünü batıya dikmiş bir imparatorluğun doğu sınırlarında Hristiyanlık tarihi içinde önemli bir rol oynamış olmalarının övücü yanında eski ihtişamlı günlerini kaybetmenin sıkıntısını yaşayan bir cemaat olarak 18. yüzyılın sonlarına kadar sessiz sedasız yaşadılar. 7. yüzyıldan itibaren Müslüman yöneticilerin hâkimiyetine alışkındılar ve bu sebeple sosyo-politik bağlamda Osmanlı hâkimiyeti onlar için bir yenilik sayılmazdı. Osmanlı hâkimiyetinin, gayrimüslimlerin statülerine dair İslam hukukunun “*zımmî*” statüsünü daha sistemli bir yapıya kavuşturup uygulamasının taşrada etkisi çok

⁶⁰ BOA, Y.EE. , 38/71, H.22 Şaban 1310/M. 11 Mart 1893.

⁶¹ BOA, Y.EE, 38/69 H.19 Şaban 1310/M.8 Mart 1893 ve Y.EE, 38/71, H.22 Şaban 1310/M. 11 Mart 1893.

⁶² Parry, *Six Months*, 314.

hissedilen bir değışiklik olup olmadığı hususu da tartışmalıdır. Bu bakımdan 18. yüzyılın sonlarına kadar, Osmanlı hâkimiyetinin Yakubî Süryaniler üzerindeki belli başlı etkisini güçlü ve istikrarlı bir iktidarın varlığı olarak açıklayabiliriz. Bu durum en azından cemaatin geleneksel yapısını muhafaza etmesine imkân tanımıştır.

18. yüzyılın sonlarından itibaren, değışen şartlar Osmanlı Devleti'nin kendi yapısıyla birlikte tebaası gayrimüslimleri de dış dünyanın müdahalesine açık hale getirmiştir. Bu şartlar içinde Yakubî Süryani Patrikliği'nin, bir idari tasarruf olarak Ermeni Patrikliği'ne bağlanması başta cemaatin korunmasına yönelik bir önlem iken zamanla başka bir soruna dönüşmüştür. 19. yüzyıl boyunca Yakubî Süryaniler bir yandan Katoliklere karşı mücadele verirken diğer yandan Osmanlı Devleti'nden de Rum ve Ermeni Patrikliklerinin sahip olduğu statüye sahip olmayı talep etmişlerdir.

Yakubî Süryanilerin bu taleplerini Osmanlı Devleti'nce çok da ciddiye alınmadığını, bu konuyla ilgili yazışmaların müsvedde halinde kalması ve komisyon kurulma kararlarının uygulanmamasından anlayabiliyoruz. Yakubî Süryanilerin talepleri Ermeni isyanları sonrasında dikkate alınmış olmasına rağmen süreç oldukça yavaş işlemiştir. Süryanilerin yönetim şekliyle ilgili resmî uygulamaları belirleyecek bir nizamname hazırlanması için Süryanilerden ve resmî görevlilerden oluşan bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet Mart 1914'te çalışmalarını bitirmiş ve “*Ortodoks Süryani Kadim Patrikliğinin Nizamnâme-i Umumiyesi*”⁶³ tamamlanmış⁶³, böylelikle Yakubî Süryanilerin Ermenilere bağlılığı resmî olarak sona ermiştir.

EXTENDED ABSTRACT

A Patriarchate in the Ottoman Province: Jacobite (Yakubi) Syriac Patriarchate

This study will focus on the administrative and legal position of Syriac Orthodox Patriarchate of Antioch which also known as “Jacobite (Yakubi)”, during the Ottoman era. Our main concern is, how Jacobite Syriac Patriarchate was organised during Ottoman rule, how it is recognized/defined by the state and how the Patriarchate positioned itself within the Ottoman bureaucratic mechanism.

⁶³ Kırklar Kilisesi Arşivi, Ortodoks Süryani Kadim Patrikliğinin Nizamnâme-i Umumiyesidir 1914, 18 Mart 1330 tarihli belge.

Antioch Patriarchate is the ancient component of the Assyrian identity. The roots of Syriac Orthodox Church go back to the 1st century. In the course of time central Patriarchate split into different Syriac Churches and Patriarchates. However, it still is a common point of all Syriac Churches. The history of Church of Antioch clearly indicates its importance for Christians and Syriacs.

The Patriarchate of Antioch, which was against the conclave of Chalcedon (Khalkhedonia), faced with the oppressions of the Byzantine Empire and was weakened. In the 5th century, thanks to the efforts of Metropolitan of Edessa Syriac Church, Jacob Baradaeus (Baradei), the Patriarchate reorganized itself. After than followers of Jacob Baradeus were known as “Jacobite (Yakubi)” in reference to his name. Both western and eastern sources continued to use “Jacobite” for Syriacs until 20th century. They also define themselves mostly as Jacobites.

The geography where the Yakubî Syriacs lived came under the Ottoman domination through the Eastern expedition of Yavuz Sultan Selim in the 16th century. In this period the Yakubî Syriacs lived around the patriarchal organization, based in Mardin, as a closed community which was not very active in contrast to their historical role. Yakubi Syriac’s geography becoming a part of the Ottoman Empire means that the Yakubi Syriac Patriarchate was included in the Ottoman system.

Ottoman rule brought some relatively positive results regarding the regional order and inter-communal disputes. Firstly, Ottoman rule ended the big state/empire rivalry over the region. Secondly, obligatory State confirmation of appointments/assignments to the ranks within the church hierarchy, like Patriarchate or Metropolitanate, reduced inter-communal disputes among Syriacs. Due to such reasons Ottoman era can be regarded as the beginning of a new era for Syriac community.

Ottoman Administrative system used controversial “Millet System” to define the legal position of non-Muslim communities. “Millet System” generally refers to the Ottoman system which defines the rights and responsibilities of non-Muslim communities on religious, cultural, legal and educational matters. The system was based on a dual religious division, Muslims and Non-Muslims. Classic Islamic legal system recognizes the statute of “Zimmi” as those who are the members of divine religions and ensures the right to live their religious beliefs. It is assumed that “Ottoman Millet System” derived from Islamic “Zimmi”

system after the conquest of Istanbul. Fatih Sultan Mehmet developed such a system to reorganize The Ecumenical Patriarchate of Constantinople and to establish a new Armenian Patriarchate in Istanbul.

Jacobite Syriacs, preserved their traditional structures as a far provincial Patriarchate. They have a strong, developed, and conservative hierarchical structure formed from Patriarchate of Antioch. Within this hierarchy, the ecclesiastics were entitled to give clerical services of church; like baptism, marriage acts, religious offerings and calling people to the divine path. Ecclesiastics have, especially Patriarch, great respect among people and considerable authority over their community. Besides, Ecclesiastics were accepted as “spiritual fathers” of the community. Church organized the ecclesiastics according to an internal hierarchy. In general it is divided into three; deacons, bishops and archbishops. This traditional structure of Jacobite Syriac Church continued until the end of the 18th century.

In the 18th century, Jacobite Community split into two due to the efforts of the Catholic missionaries. This division influenced the community deeply. After the emergence of the Christianity the struggles of supremacy and theological debates among churches, with changed means and methods, continued almost uninterrupted. Especially the efforts of Catholics to make the Pope the leader of all Christians never ceased in both religious and political realms. After Crusades, missions were the main instrument of the Catholic world to make Pope accepted as a leader by the Eastern Christians, too. From the 16th century on the region of Jacobite Syriacs witnessed a rush of missionaries. At the end of the 18th century the efforts of Catholic missions resulted with the division of the community. In 1782 Michael Jarweh lost the election of Syriac Orthodox Patriarchate and appointed as the Syriac Catholic Patriarch by the Pope. After this division both communities (Catholics and Orthodox) entered into a struggle for Ottoman official recognition. Orthodox community claimed that Catholic community is illegitimate and they mustn't be officially recognized. But Catholic Syriacs, supported by the French Embassy in Istanbul, recognized officially in the end.

The first records about the subordination of the Jacobite Syriacs to the Armenian Patriarchate of Constantinople belong to 1782. This shows a link between two developments. The Catholics have the protection of France and a Patriarchate based in capital, Istanbul, can be more useful than a Patriarchate based in far rural area, namely Mardin. The works of Catholic missions towards Armenian and Syriac Orthodox

communities probably brought both communities close to each other. Official Ottoman policy was protecting local Orthodox communities against the Catholics by bans like prohibiting conversions. But, at the end of the 18th century the state was no longer able to continue this policy. The weakness of state caused the emergence of some new strategies. Now, Jacobite Syriacs were more vulnerable due to the establishment of Syriac Catholic Church and inter-communal disputes. As a response to this situation, it can be assumed that Ottoman bureaucracy and the leadership of Armenian and Syriac Orthodox Churches developed a counter strategy and sub-ordinated the Jacobite Syriacs to the Armenian Patriarchate of Constantinople.

The relation between the Armenian Patriarchate of Constantinople and Jacobite Syriac Patriarchate were mutually accepted until the second half of the 19th century. In the second half of the century, we witness the objection of Jacobites and their attempts to rid themselves of this subordination. This new situation sometimes escalated tensions between Armenian and Syriac Orthodox Churches.

With the last decades of the 18th century changing circumstances rendered Ottoman administration and its non-Muslim communities more vulnerable to the foreign interventions. Under these circumstances the subordination of Jacobite Syriac Patriarchate to the Armenian Patriarchate of Constantinople was an administrative precaution intended to protect to the Syriac community though, later it turned out to be another problem. During the 19th century Jacobite Syriacs struggled against Catholics and made an effort to gain an equal statute similar to Greek and Armenian Orthodox Churches. But, from the related official correspondences and non-implementation of decisions about the establishment of commissions to solve problems, it is seen that the demands of Jacobite community were not handled in a serious manner by Ottoman bureaucracy. Ottoman bureaucracy only took the demands of Syriacs into account after the Armenian insurgencies, but the process was too slow. Later a commission established to prepare a regulation (nizamname) regarding the official practices and self-governing of Syriacs. This commission finished its works in March 1914 and accepted the “Ancient Syriac Orthodox Patriarchate’s General Regulation (Ortodoks Süryani Kadim Patrikliğinin Nizamname-i Umumiyesi)”. After this regulation, the official subordination of Jacobites to Armenian Patriarchate ended.

The Yakubi Syriacs, who were subordinated to the Armenian Patriarchate of

Constantinople in 1782, attempted to rid themselves of this subordination in the second half of the 19th century. This study, by focusing these attempts, examines how the Yakubî Syriac Patriarchate was organized under the Ottoman administration, how it was recognized/defined by the State and the Ottoman bureaucratic functioning. The main sources of this study are Ottoman archives and Syriac church records.

Keywords: Jacobite (Yakubi) Syriacs, Armenian, Patriarchate.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 1 No'lu Defter, Şurut-ı Milel-i Muhtelif Defteri;

998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 8 No'lu Defter (1236-1274).

998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 9 No'lu Defter (1255-1328).

998 numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 10 No'lu Defter (1277-1324).

998 Numaralı Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu, Gayr-i Müslim Cemaatlere Ait 15 No'lu Defter (1251-1329).

C.ADL, 90/5413.

C.ADL, 75/4524.

A.DVN, 66/89.

HR.MKT, 73/18.

Y.EE, 38/69.

Y.EE, 38/71.

Y.MTV, 49/108.

Şer'iyye Sicilleri

259 Nolu Diyarbakır Şer'iyye Sicili.

313 Nolu Diyarbakır Şer'iyye Sicili.

İstanbul Kadı Sicilleri, Bâb Mahkemesi 46, C. 19. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.

Devlet-i Aliye-i Osmaniye Salnâmesi, Def'a 40, Sene 1302, Matbaa-i Amire.

Kitaplar, Makaleler, Tezler

ABDALLA, Micheal. *Fasting and Fast Customs Practised by Modern Assyrians in the Middle East*. İsveç: Nsibin, 1993.

AKDEMİR, Samuel. *Dini Kurallarımız*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

AKYÜZ, Gabriel -Şabo Aktaş. *Bakısyân (Alagöz) Köyü'nün Tarihçesi*, Mardin, 2004.

AKYÜZ, Gabriel. *Tüm Yönleriyle Süryaniler*. Mardin, 2005.

ATIYA, Aziz S.. *A History of Eastern Christianity*. New York: Kraus Reprint, 1980.

AYDIN, Cebrail. *Tarihte Süryaniler*. İstanbul: Sıralar Matbaası, 1964.

BİLGE, Yakup. *Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler*. Yüksek Lisans Tezi.

İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

BRAUDE, Benjamin. "Foundation myths of the millet system". B. Braude and B. Lewis (eds.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*. New York: Holmes & Miemer Pub, 1982.

BROCK, Sebastian P.. "Monofizit Değil Miafizit!". *Kristolojiye Giriş*, Editörler: Zafer Duygu-KutluAkalin, İstanbul: Divan, 2018.

ÇELİK, Mehmet. *Süryani Kilisesi Tarihi*. İstanbul:Yaylacık Matbaası, 1987.

ÇERME, Tomas. "Surp Asdvadzadzin Ermeni-Süryani Kilisesi. *Tarih ve Toplum*, Sayı 202, (2002)

DOLABANİ, Hanna. *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmisi*, G. Akyüz (Çev), İstanbul, 2006.

DUYGU, Zafer. *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*. İstanbul: Divan Kitap, 2017.

ERCAN, Yavuz. *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*,. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

ERYILMAZ, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları, 1996.

GÜNEL, Aziz. *Türk Süryanileri Tarihi*. Diyarbakır, 1970.

KENANOĞLU, Macit M.. *Osmanlı Millet Sistemi, Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik, 2004.

LAYARD, Austen H. *Ninova ve Kalıntıları*. Çeviren: Zafer Avşar(çev.), İstanbul: Avesta, 2000.

METİN, Erkan. "İstanbul, Güzel ve Hain Dost". *HETO, Süryani Edebiyat Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, (1999)

ÖZCOŞAR, İbrahim. *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2008.

PARRY, Oswald H.. *Six Months in a Syrian Monastery*.London: Horace Cox,1895.

SHAW, Stanford J.;Ezel Kural Shaw; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul: e Yayınları, 1994.

ŞİMŞEK, Mehmet. *Süryaniler ve Diyarbakır*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2003.

Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç(Tebliğler), haz. İsmail Soysal, 241-253. Ankara: TTK. Yayınları, 1999.

TÜRKMEN, Zekeriya. *Vilayât-ı Şarkıye Islâhât Müfettişliği, 1913-1914*, Ankara: TTK. Yayınları, 2006.

URAS, Esat; *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1987.